

ENYEGO D'ÀVALOS
I L'AUTORIA DEL *CURIAL*

ABEL SOLER

Enyego d'Àvalos
i l'autoria del *Curial*

institució
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
VALENCIA, 2018

Institut
d'Estudis
Catalans

VNIVERSITAT
ID VALÈNCIA

PUBLICACIONS

PUV

© Abel Soler Molina, 2018
© Del pròleg, Antoni Ferrando i Francés, 2018
© De la present edició: Institució Alfons el Magnànim-CVEI
Diputació de València, 2018
Publicacions de la Universitat de València, 2018
Institut d'Estudis Catalans, 2018

Disseny de la coberta: Estudio Juan Nava
Disseny de la col·lecció: Fèlix Bella
Il·lustració de la coberta: Enyego d'Àvalos, retratat pel
Pisanello (Nàpols, 1449), en una recreació
de l'il·lustrador Josep Miquel Martínez

ISBN

Institució Alfons el Magnànim - CVEI:
978-84-7822-762-4
Publicacions de la Universitat de València:
978-84-9134-243-4

Dipòsit legal: V-1776-2018

Impressió: IMPREMTA
DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA

Porque el oydor siempre deve buscar e querer
quién es el autor, e de qué obra trata, e cómo en
ella trata, e a qué fin, e a qué provecho.

Gutierre DÍAZ DE GAMES
El Victorial (ca. 1436)

Pròleg

La publicació el 2017 de *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de «Curial e Güelfa»*, d'Abel Soler, ha posat en mans dels investigadors una quantitat impressionant de dades sobre els personatges més rellevants d'aquesta cort o que hi estaven especialment relacionats, sobre les fonts de la novel·la o sobre els personatges històrics que s'amaguen darrere dels personatges de ficció. Un dels aspectes que més ha cridat l'atenció és la hipòtesi de l'autoria de l'obra en favor d'Enyego d'Àvalos. Però els indicis d'aquesta proposta, que Soler hi havia anat desgranant a mesura que documentava i explicava els més diversos aspectes de la novel·la, potser es quedaven massa diluïts enmig del munt d'informació que ens hi ofería. Es feia necessària una síntesi, pensada sobretot per als no especialistes en el *Curial*, que visualitzés millor cada un dels indicis que li han permés formular la seua hipòtesi.

El resultat és aquest llibre, que s'ha volgut acompanyar d'algunes il·lustracions molt representatives de la biografia de l'hipotètic autor. Més encara, s'ha volgut que aquesta obra fos precedida d'un capítol que situés la novel·la en el seu únic context possible, la Itàlia d'Alfons el Magnànim. És un capítol bàsic per a entendre una novel·la que gran part de la crítica catalana, en no situar-la en el seu context italià, havia presentat plena d'enigmes i fins i tot com una falsificació del segle XIX. Així, Jordi Rubió va afirmar que l'autor s'esforçà per «catalanitzar el ambiente» i per crear un llenguatge literari caracteritzat per «la abundancia de neologismos, no todos acertados o conformes al genio del idioma». Antoni Comas la qualificà d'«estranya i meravellosa». Jaume Riera i Sans, que és qui la considerà una falsificació, va veure en la conjunció d'elements castellans, catalans i italians alhora en la novel·la un dels arguments més potents per a justificar la seua hipòtesi. Abel Soler ha revisat les moltes qüestions que pesaven al voltant del *Curial e Güelfa* i l'ha llegit de manera coherent com una obra innovadora, de «cavalleria humanística».

Ara continuem admetent que és obra meravellosa, però, després d'haver-la situada en el corresponent context italià, comprovem que no té res d'estranya. Tots els indicis sobre l'autoria que es detecten al *Curial* casen perfectament amb la biografia, l'itinerari formatiu i les lectures d'Enyego d'Àvalos, el toledà que amb la seua família hagué d'exiliar-se de Castella el 1422 i que trobà refugi a València en la cort que hi tenia el rei Alfons el Magnànim. El petit Íñigo tenia 7 o 8 anys d'edat quan s'hi establí i ben prompte esdevingué bilingüe, tal com li va succeir al castellà *don Enrich d'Aragó* (Enrique de Villena), criat amb el seu avi el duc de Gandia i autor, en català, de *Los dotze treballs d'Hèrcules* (València, 1417). Agraït al rei i voltat d'amics valencians, D'Àvalos adoptà el català de la cort i ciutat de València, la llengua que reflecteix el *Curial*, amb variants formals o termes preferentment valencians, com *acurtar, almàguena, ausades, febra, menejar, purna*, etc. Emparentat amb els Maça de Liçana valencians, esdevingué de bon grat «Enyego», que és la forma amb què els catalanoparlants adaptaven el nom basc Enneko. Així és com consta en la documentació cancelleresca i així és com se li adrecen castellanoparlants com Alfons el Magnànim o el príncep de Viana. Es feia dir Enyego d'Àvalos, per tant, en els anys en què es redactà el *Curial*. Després, una vegada separat Nàpols de la Corona d'Aragó i convertit en gran baró del regne napolità de *Ferrante I* (aquell infant Ferran criat a València), Enyego tendí a ser conegut com a Inico, i així se'l coneix a Itàlia.

Ja fa temps que investigadors com Bernardo Sanvisenti, Anton Espadaler i Olimpio Musso van fer notar la bona coneixença del nord d'Itàlia reflectida en les pàgines de *Curial e Güelfa*. Abel Soler ha demostrat amb pèls i senyals aquesta coneixença i ha fet veure, per exemple, que l'autor del *Curial* copià la mateixa errada d'un manuscrit de la cort milanesa de Filippo Maria Visconti, i textos del Monferrat, escenari de la ficció. D'Àvalos estava molt agraït a Alfons V d'Aragó, però no menys a Filippo Maria Visconti, que l'havia fet senyor de Borgofranco i Scaldasole, i que el tingué com a cambrer ducal predilecte i com a usuari privilegiat de la seua magnífica biblioteca. Enyego d'Àvalos –un lombard de cor?– volgué ser soterrat a Sant'Anna dei Lombardi, a Nàpols.

Si Enyego d'Àvalos adquirí una gran part de la formació cultural a Milà, en contacte especialment amb Barzizza, Decembrio i Filelfo, a Nàpols veié satisfetes dues de les seues màximes aspiracions: fer un bon casament amb la «güelfa» Antonella d'Aquino i convertir-se en un gran magnat que lluí les seues habilitats militars. Soler ha fet veure que l'autor del *Curial* fa adoptar al protagonista, per amor a la seua dama, el mateix lleó rampant i *attraversante* de Montedorisio que Enyego adoptà per amor de la seua promesa, Antonella: un lleó «qui travessava abdues les colors del standart». En la novella es descriu una gran justa celebrada l'1 de maig, que sens dubte recordaria als lectors la justa organitzada per Enyego d'Àvalos a Nàpols l'1 de maig de 1446.

Hi havia molts personatges il·lustres en la cort del Magnànim, alguns dels quals podrien haver-se considerats candidats a traure el *Curial* de l'anonimat. Ja des de la publicació de la nostra novella (1901) s'havia sospitat que l'autor podria haver estat algun dels funcionaris catalans al servei del rei Alfons. No es concebia, per raons sobretot patriòtiques, que pogués haver estat un valencià o un mallorquí. Ara bé, difícilment podíem intuir que l'autor del *Curial* fos un castellà convertit a València en catalanoparlant habitual i que acabaria sent un italià d'adopció. Algunes de les claus per al descobriment de l'autor del *Curial* ja s'havien aportat en sengles estudis de Maria Teresa Ferrer (2011) i d'Antoni Ferrando (2012) sobre el tema. El gran mèrit de Soler consisteix a haver-lo identificat i haver demostrat amb precisió quin era l'entorn cortesà i intel·lectual de l'autor de la novella. A la cort de Nàpols –de fet, una continuació de la cort valenciana del Magnànim–, Enyego d'Àvalos continuà parlant la llengua que havia après a València, entre cavallers, secretaris i criats valencians; barrejada, això sí, amb eventuals col·loquialismes italians apresos al nord.

Doncs bé, de tot això i de molt més es parla en el llibre que el lector té a les mans. Estic segur que serà ben útil perquè un públic relativament ampli pugua compartir amb delectació una de les recerques més apassionants en el camp de la història cultura i literària que he conegut. I s'adonarà, si ho analitza sense prejudicis de diversa

mena, que no hi ha alternativa autorial possible a la hipòtesi proposada, amb fonament i rigor documental, per Abel Soler.

Enyego d'Àvalos no és valencià de naixement; com no ho són molts dels ciutadans valencians, catalans i balears del nostre temps. Però bé que el podem considerar un valencià d'adopció, per tal com s'expressava amb les mateixes preferències lèxiques que mantenim els valencians d'avui. El llibre que ara se li atribueix, el de *Curial e Güelfa*, és una obra mestra i «meravellosa» de la cultura catalana, com digué Antoni Comas, i també un «veritable joiell» de la narrativa catalana, com escriví Martí de Riquer. Però és així mateix una creació literària excepcional, de projecció italiana i europea; tan bella i tan digna de celebrar com l'altra gran novel·la cavalleresca valenciana, *Tirant lo Blanc*.

Em pertoca acabar aquesta presentació agraint a la Institució Alfons el Magnànim, a l'Institut d'Estudis Catalans i a la Universitat de València que hagen reiterat la seua col·laboració per fer possible el llibre de Soler. El fan assequible així a un públic ampli i reconeixen, amb l'estreta cooperació de tres dignes institucions acadèmiques, l'interés de la recerca duta a terme.

València, març de 2018

ANTONI FERRANDO¹

1 Catedràtic de Filologia Catalana a la Universitat de València; membre de l'Institut d'Estudis Catalans i de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

1. El *Curial*: una joia de la narrativa europea escrita a Itàlia

Invitació a llegir el *Curial*

Curial e Güelfa és una novel·la de cavalleries i amors, que serveix d'excusa narrativa per a desenvolupar una trama mitològica en paral·lel, i per a manifestar algunes idees que l'autor de l'obra –segons tots els indicis,² Enyego d'Àvalos (Toledo?, ca. 1414-Nàpols, 1484)– tenia sobre la regeneració ideològica de la cavalleria, la literatura de ficció i els clàssics antics, les novetats de l'humanisme italià, les dones, l'amor, el matrimoni... i la geopolítica europea observada des de la cort napolitana del rei d'Aragó. L'escriptor, un diplomàtic, que «recita» el relat amb un estil elaborat i un lèxic de ressonàncies valencianes, sembla que redacta pensant en un cenacle d'amics cortesans. Introdueix així algunes anècdotes i noms de personatges coetanis, relacionats amb la seua biografia. Aquestes pistes autobiogràfiques, sumades a moltes d'altres (literàries, codicològiques, etc.), han sigut determinants a l'hora d'associar l'autoria del *Curial* a la figura del gran camarlenc de la cort d'Alfons el Magnànim a Nàpols (2016).

Al llarg d'anys d'estudi, hem recollit tot allò que els historiadors, filòlegs, paleògrafs i erudits de diferents especialitats han observat sobre el *Curial*, des del descobriment del còdex únic, mancat de pròleg i declaració d'autoria (Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 750). Hi hem inclòs i considerat, especialment, les aportacions d'excel·lents especialistes en llengua i literatura (Martí de Riquer, Antoni Comas, Giuseppe Sansone, Anton Espadaler, Lola Badia, Xavier Gòmez, Montserrat Piera, Júlia Butinyà, Antoni Ferrando, Jaume Torró, Sònia Gros...) que s'han aproximat a la peça literària i que han esclarit no

2 La nostra proposta hipotètica d'autoria s'anuncià el 27 de febrer del 2017, en: Abel Soler, «Enyego d'Àvalos, autor de *Curial e Güelfa*?», *Estudis Romànics*, 39, 2017, pp. 137-165.

pocs aspectes sobre les fonts d'informació i les intencions literàries d'un escriptor fins ara desconegut del tot, per causa d'un no sabem si accidental anonimat de segles.

Entre els estudis recents que han encaminat la nostra recerca, destaca el de la medievalista Maria-Teresa Ferrer i Mallol, que relacionava personatges de la ficció curialesca amb cortesans del Nàpols alfonsí (2011),³ i les 38 aportacions d'experts reunides per Antoni Ferrando, que analitzen aspectes lingüístics culturals del *Curial* (2012).⁴ Són treballs que han fet avançar decisivament la investigació sobre l'autoria i la caracterització filològica i literària de la novella en el seu context, que no és altre que la Itàlia del rei d'Aragó.

A fi de divulgar les aportacions anteriors, i la nostra renovada interpretació, plasmada més extensament en *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de «Curial e Güelfa»* (2017),⁵ hem considerat convenient exposar-les en forma d'assaig de còmoda lectura i aparell crític moderat. Ho fem així perquè els interessats en la història de la cultura i de les nostres lletres puguem «assaborir» millor *Curial e Güelfa*, narració definida per Riquer com un «vertader joiell de la novel·lística catalana». I és que, a diferència del *Tirant lo Blanc* (València, 1460-1464), de Joanot Martorell, el *Curial* ha sigut poc estudiat fins ara. Ha romàs en una mena de limbs acadèmics. Les tesis doctorals sobre l'obra es compten amb els dits d'una mà. Joan Fuster, que tantes lectures suggeridores féu dels clàssics de la literatura catalana (el *Tirant*, Jaume Roig, Isabel de Villena...), a penes en fa menció.⁶ Convé superar no sols les especulacions que alguns

3 Maria-Teresa Ferrer i Mallol, «Fou Lluís Sescases l'autor de *Curial e Güelfa*? El Nord d'Àfrica en la narrativa del segle xv», en: R. Bellveser (ed.), *La novella de Joanot Martorell i l'Europa del segle xv*. València, Institució Alfons el Magnànim, 2011, vol. 1, pp. 59-142. El personatge proposat com a possible autor treballava, precisament, al servei de D'Àvalos.

4 Antoni Ferrando (ed.), *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novel·la cavalleresca anònima del segle xv en llengua catalana*, Amsterdam, John Benjamins, 2012, 2 vol., 1193 pp.

5 València, Publicacions de la Universitat de València - Institució Alfons el Magnànim - Institut d'Estudis Catalans, 2017, 3 vol., 4754 pp.

6 Antoni Ferrando, «Fuster i el *Curial*», en: S. Vendrell i J. Lozano (ed.), *Nosaltres els fusterians*, Catarroja, Perifèric, 2017, pp. 61-62.

agitaven en anys passats sobre la presumpta falsedat de l'obra, fins al punt d'atribuir-la a Milà i Fontanals,⁷ sinó també la desorientació manifestada per alguns estudiosos, que no concebien el *Curial* fora de Catalunya o de la península Ibèrica.

Curial e Güelfa s'ha d'estudiar en el seu àmbit pertinent, que és la Itàlia del rei Alfons i dels humanistes, i en un marc geogràfic i cronològic de redacció de la versió final de l'obra molt concret: les corts de Milà i Nàpols, i els anys 1445-1448, aproximadament. Perquè el *Curial* constitueix, al capdavant, la més digna mostra de la projecció italiana i europea de les nostres lletres, en el trànsit de l'edat mitjana al Renaixement. A més, es tracta d'un clàssic literari d' excepcional interès, que mereix ser llegit amb goig i fruïció.

Argument del llibre I, dedicat a l'amor

Seguint un tríptic argumental aconsellat per Dante (*amoris ascensio, armorum probitas, directio voluntatis*) i après de *Le chevalier errant* (un llibre de cavalleria alegòrica conservat a Casale Monferrato),⁸ l'escriptor estructurarà el *Curial* en tres parts o «llibres», dedicats, respectivament a l'amor, la cavalleria i la «virtut». Aquesta s'entén com l'harmonització de la ciència (arts liberals i filosofia) amb la sapiència procedent de l'estudi dels clàssics.

Així les coses, el llibre I comença amb una reflexió inspirada per Petrarca, un autor llegit i estudiat a la cort ducal de Milà, sobre els perills de la navegació amorosa. L'anònim es proposa «recitar quan costà a un gentil cavaller e a una noble dona lo amar-se l'u a l'altre, e com ab gran treball e pena, e seguits de molts infortunis, après de

7 Sobre aquestes especulacions, que aporten alguns interrogants d'interès, però també moltes incongruències anacròniques, vegeu: Abel Soler, «*Curial e Güelfa*, an Italian-Catalan Romance from the 15th Century Lacking 'Anomalies' and 'Mysteries'», *Imago Temporis*, 12, 2018, en premsa.

8 Abel Soler, «*Le chevalier errant*, els Saluzzo del Montferrat i l'autoria del *Curial*», *Medioevi. Rivista di letteratura e culture medievali*, 3, 2017, pp. 231-263.

l'any, aconseguiren lo guardò de lurs treballs».⁹ És la sinopsi del que és, bàsicament, l'argument de la novel·la.

Seguint un tòpic literari molt rebregat, el del «manuscrit trobat», l'autor recorda haver llegit «en Cathalunya»¹⁰ la història de Curial, fill d'un pobre gentilhome llombard.¹¹ En quedar viuda la mare,¹² l'abandona i esdevé patge del marquès de Montferrat. La narració comença com un relat evangèlic, el de la família beneïda per Déu amb un fill únic, però la paròdia acaba bruscament, quan l'infant, seguint el consell de Teognis –un clàssic recuperat en el Quattrocento–, fuig de la pobresa, al contrari del que fa un Francesc d'Assís, i troba en la cort del marquès un lloc on fer rendible la seua «noblesa de cor».

Curial creix en bellesa i virtut, i adquireix destresa amb les armes. Estudia lletres i filosofia, aprén a ser un bon trobador i esdevé un escuder adolescent gallard. La germana del marquès, una viuda de quinze anys, senyora de Milà, anomenada la Güelfa, s'enamora d'ell i impulsa la seua prometedora carrera com a cavaller i cortesà. A aquest efecte, compta amb la cooperació del tresorer Melchior de

9 Citarem a partir de l'edició d'Antoni Ferrando, *Curial e Güelfa*. Tolosa de Llenguadoc, Anacharsis, 2007, perquè és la més acostada, en criteris de transcripció paleogràfica i de respecte a la distribució original dels capítols continguda en el manuscrit. S'abreujarà el títol en sigles (*CeG*), el llibre o part en numerals romans i el capítol en xifres aràbigues. Per a l'estudi de les fonts literàries, convé tenir present l'edició comentada (i lingüísticament modernitzada en alguns aspectes) de Lola Badia i Jaume Torró, *Curial e Güelfa*, Barcelona, Quaderns Crema, 2011.

10 En el manuscrit, hi ha un espai en blanc (un dels pocs buits de la còpia), emplenat a última hora, però per la mateixa mà del copista. Evidentment, si l'autor simula haver «trobat» el llibre a Catalunya, és perquè no escriu a Catalunya. Alguns crítics interpretaven, però, que la interpolació de Catalunya faria referència a la pàtria del pare de Curial, suggeriment que ja refusà Martí de Riquer.

11 Teresa Ferrer i Mallol destacava el paral·lel onomàstic i biogràfic palesat en «Gabrielet Curial», fill d'un pobre gentilhome d'ascendència llombarda, protegit per D'Àvalos a la cort i esdevingut el justador més famós de Nàpols i en el patge predilecte, pels anys 1443-1452, d'Alfons el Magnànim.

12 El nom del progenitor és una incògnita: és un altre dels pocs buits del manuscrit. El de la mare, *Honorada/Onorada*, és el d'una santa de culte restringit a la Lomellina, en ermites com la que hi havia vora els dominis llombards d'Enyego d'Àvalos.

Pando,¹³ que esdevé mentor i financer de Curial, i que l'aconsella filosòficament, seguint preceptes apresos de Sèneca, Agustí i Petrarca.

L'ascens de l'escuder, emperò, es capgira quan dos ancians envejats de la cort, els consellers del marquès Ansaldo i Ambròsio,¹⁴ descobreixen la relació secreta i el denuncien a llur senyor.¹⁵ Curial defén amb èxit la seua innocència, en una conversa privada amb el marquès, però la parella es veu obligada a distanciar-se i a guardar una major discreció. Travessa llavors pel Montferrat un cavaller d'Alemanya, Jacob de Cleves, que ha sigut acusat injustament d'adulteri amb la duquessa d'Ostalriche (Àustria).¹⁶ La duquessa, Cloto, és condemnada a perir en la foguera si l'acusat i un altre cavaller no es presenten i vencen en duel els falsos acusadors, Parrot de Sant Laydier i Othó de Cribaut.¹⁷

Curial i Cleves viatgen junts a Alemanya i, en passar per Hongría, defenen, armes en mà, la innocència d'un vell cavaller, Auger Bellian,¹⁸ acusat injustament d'homicidi per Harrich de Fontaynes. Arriben després Cleves i Curial a la cort imperial, vencen els acusadors i alliberen la duquessa. Es rememora així una llegenda dinàstica del casal d'Aragó lligada a la reivindicació de Provença, la del «bon

13 També podia llegir-se com *Pandó*, per catalanització del llinatge napolità *Pandone*; en una ocasió, rep el sobrenom de *Pandolfo*.

14 L'onomàstica del *Curial* reflecteix –en un pla allegòric, paral·lel al relat literal o cavalleresc– els jocs diplomàtics i geopolítics en què s'implicaven la Corona d'Aragó i els seus ambaixadors. D'Àvalos, per exemple, pugnava des de Milà (1446-1447) amb els partits proangevins i antiaragonesos de Gènova (Ansaldo degli Ansaldi i altres) i de Milà (Ambrogio Crivelli i companyia).

15 L'argument, en aquests capítols inicials, connecta amb el de les clàssiques històries d'amor cortès de la lírica provençal. Vegeu Abel Soler, «El lèxic cortès i cavalleresc en *Curial e Güelfa*: mots patrimonials i interferències culturals», *Anuario de estudios medievales*, 45/12015, pp. 109-142.

16 Procurarem citar els personatges amb l'ortografia original del manuscrit únic de la novel·la, amb algun aclariment entre parèntesis quan calga.

17 El nom de Cleves remet als aliats borgonyons del rei de Nàpols [fig. 20]; els noms dels oponents, així com llur heràldica de «renarts burells», alludeixen a Renat d'Anjou, antagonista d'Alfons el Magnànim, i els seus aliats i lloctinents.

18 L'episodi evoca el mític Balian d'Ibelin; «Bellian», en el *Livre de la conquête de la terre d'Outremer* (París, BNF, ms. 2631) de Filippo Maria Visconti, que convisqué amb D'Àvalos del 1435 al 1447.

comte i l'emperadriu» (el comte de Barcelona, que allibera del foc una emperadriu calumniada), però basant-se en una versió centreeuropea, i no en la que ofereix Desclot.¹⁹ L'emperador, que presideix el duel judiciari, adoba cavaller Curial i el recompensa generosament. El duc de Baviera, pare de Cloto, li ofereix la mà de la germana d'aquesta, la bella i seductora Làquesis, amb la meitat del ducat com a dot. Curial no respon, perquè precisament aleshores acaba d'arribar el tutor Pando, que duu una lletra de la Güelfa per a ell.

Els ducs de Baviera, durant les festes palatines, insisteixen en l'oferiment matrimonial i conviden Curial a explorar, tot sol, el dormitori de Làquesis, on exposen un ric aixovar de joies. L'adolescent, fascinat encara pels ulls captivadors de la filla del duc, descobreix a la cambra un altar de sant Marc i un lleó enjoiat –símbol heràldic de la Güelfa²⁰– que li recorden el seu amor per la senyora de Milà. Està indecís i abatut, i somnia en una viuda vestida de dol que abriga i dona a menjar el seu cor a un fadrí nu i miserable, sota promesa que aquest l'ajudarà si ella ho requereix algun dia. El dia arriba i el beneficiat es mostra molt desagraït, car ofereix el pa a una altra dona. Llavors fa entrada en el malson Venus, el primer ésser d'una trama mitològica que discorre en paral·lel a la cavalleresca. La deessa condemna l'ingrat a patir gran dolor.

No obstant els advertiments del somni i de Melchior, Curial accepta regals de Làquesis i s'enamora d'ella. En aquest punt, ve un herald de França i anuncia un torneig a Melú (Melun, prop de París), al qual concorreran reis i nobles, i cavallers errants. Làquesis

19 Antoni Ferrando, «Fortuna catalana d'una llegenda germànica: el tema de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri», en: A. Schönberger i T. Stegmann (ed.), *Actes del desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Frankfurt am Main, 18-25 de setembre de 1994)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, vol. 2, pp. 197-216; Miquel Aguilar, «La llegenda del bon comte i l'emperadriu: entre l'amor cortès i la política d'estat», *Journal of Catalan Studies*, 8, 2005, pp. 63-76.

20 El «lleó rampant que travessa dos campers», armes de la Güelfa, que Curial porta per amor seu, és la signatura heràldica del *Curial*. Enyego d'Àvalos, promés de paraula amb l'hereva del comtat de Monteodorisio (1443), menor d'edat, i casat amb ella el 1452, incorporarà aquest escut –el mateix que Curial– a la seua heràldica.

confessa a Curial el seu amor, quan aquest ha de partir, i la duquesa de Baviera promet a sa filla que aniran a Melú.

Mentrestant, al Montferrat, la Güelfa es reclou en un monestir, on rep el consol amical de l'abadessa, mentre segueix amb preocupació les notícies de Curial sobre el combat i l'oferiment de Làquesis.²¹ Torna llavors Curial, disposat a participar en un torneig que en honor seu ha preparat el marqués. Al torneig del Montferrat concorre un vanitos cavaller napolità, Boca de Far,²² que pretén obtenir la mà de la Güelfa. El napolità és premiat injustament pel marqués, en detriment d'un aventurer català, més destre en el combat. Curial, menysprea en públic pel seu senyor²³ i conscient de la injustícia, forma equip amb uns «pobres» cavallers catalans,²⁴ Ponç d'Orcau, i Dalmau i Roger d'Oluge.²⁵ Aquests s'enfronten a Boca de Far i altres tres italians, Gerardo de Perúgia, Frederico de Venosa i Salonés de Verona.²⁶ Al remat, Curial, que ha rebut de la Güelfa una camisa seua

21 L'escenari de la reclusió de la Güelfa, Alba de Montferrat, coincideix amb el de la beata marquesa del Montferrat, Margarida de Savoia, que el 1446 es reclogué allí amb unes monges a fer vida religiosa. D'Àvalos, que feia viatges de Milà a Ventimiglia passant per Alba, la coneixeria personalment.

22 De cognom coincident amb un noble de la cort de Nàpols, rival de D'Àvalos i família.

23 El tractament ambivalent del marqués, que comença sent favorable i es deteriora ara, podria explicar-se per la traïció del Montferrat a l'aliança amb Aragó i Milà, un gir estratègic verificat el 1446.

24 Que responen al tòpic dantesco de *l'avara povertà* de Catalunya. Cfr. Abel Soler, «Italians contra catalans? Rerefons dantesco i circumstàncies històriques d'un episodi de *Curial e Güelfa*», en: M. Saldaña i R. Roca (eds.), *Del manuscrit a la paraula digital. Estudis de llengua i literatura catalanes*, Amsterdam, John Benjamins, 2018, pp. 36-49.

25 Noms relacionats amb els feus catalans (Oliana, Maldà i Maldanell) del valencià Pere de Cardona i Villena, primer camarlenc del rei d'Aragó a Nàpols i gran amic de D'Àvalos.

26 Els dos primers contenen noms i cognoms de *condottieri* enemics del rei Alfons; el quart evoca el baptisme bèl·lic d'Enyego en la campanya de Saló i Verona (1438-1440), en l'exèrcit ducal de Milà. Especial atenció, també, a Gerardo [Dandolo], *condottiero* venecià que el 1446 derrotà l'exèrcit milanès i obligà D'Àvalos a desplaçar-se amb urgència a la Llombardia.

per a vestir-la en lliça, occeix per accident Boca de Far.²⁷ Els catalans prenen comiat de Curial i se'n tornen a Barcelona, on el rei Pere el Gran, flanquejat pels seus fills els infants, els ret honor i els guardona.

Argument del llibre II, dedicat a la cavalleria

«Aquest segon llibre», declara l'autor, «per la major part, és de cavalleria». El proemi explica que Curial, malgrat l'influx astrològic de Mart, que inclina l'home a la supèrbia, i el de Venus, que mou a «luxúria», als seus vint anys d'edat ha sabut moderar aristotèlicament el seu comport i obra «servant honesta temperància». Curial serà, doncs, un model i espill de cavallers.

L'acció comença en un Montferrat on la Güelfa confessa a Curial que continua estimant-lo i que no li siga ingrata, just abans de partir aquest com a cavaller errant cap al torneig de Melú. La Güelfa el proveeix de recursos. Fa que l'acompanye una donzella seua, l'Arta, que es farà dir «Festa», i vol que Melchior s'hi desplaça també per a tenir-la informada. Festa vigilarà l'actitud de Làquesis i la resposta de Curial, i en donarà raó a la Güelfa.

Curial, amb dos escuders seus i Festa, arriben a ca un varvassor, on una donzella els implora auxili. L'acacen dos germans, cavallers fellows, que actuen com ho faria Breus Sens Pietat.²⁸ Curial es veu obligat a lluitar amb l'un, que resulta mort, mentre que l'altre promet esmenar-se en l'esdevenidor. L'endemà Curial derroca consecutivament huit cavallers a fi d'evocar una gesta del *Roman de Jaufre*, que té per escenari el castell occità de Montbrun.²⁹

27 Aquest episodi pot relacionar-se amb un contuberni de nobles napolitans, del 1444, per a assassinar D'Àvalos, rival en afers matrimonials d'un poderós gran baró del país. Desconeixem l'abast de la difusió del *Curial*, per no haver-se descobert absolutament cap dada ni indici documental al respecte, a part del manuscrit únic. Tanmateix, és difícil pensar una lectura pública de la novella a Nàpols, on Boca de Far, ofés i anihilat en la ficció, era un noble afavorit pel rei.

28 Personatge malèvol, popular entre els lectors nord-italians de relats francesos de cavalleria.

29 Ho percep molt bé Júlia Butinyà. L'evocació connecta amb una notícia del 1446 sobre aquest castell com a centre d'una rebel·lió agitada pels Armagnacs,

Superat el perill, continuen acompanyats per un altre cavaller que fa camí –ambdós genets, amb l’elm al cap– i es troben amb un tercer cavaller errant, que vol endur-se per la força la donzella italiana. L’agressor derroca l’acompanyant de Curial, però aquest el venç i rescata l’Arta. El company interroga l’Arta sobre la identitat de Curial, que aquest vol mantenir en secret. La donzella no la revela, però sembla que aquell home sap qui és Curial: «cavaller és ell sens falla», diu, «e axò mills ho sé yo que vós». Quan aquest pren comiat de Curial i l’Arta, la donzella descobreix que el prohom que acaben d’acomiar «és lo senyor de Salanova, vostre gran amich», notícia de la qual s’alegra Curial.³⁰

La següent etapa del camí els duu a un «monastir de dones», els noms de les quals remeten als de grans duquesses de França amigues o aliades de Renat d’Anjou.³¹ El redactor emula un conegut episodi del *Decameron* i fa que les monges establisquen amb Curial i l’Arta un diàleg picant, amb insinuacions eròtiques, però més elegant i subtil que el de Boccaccio. En eixir del monestir i prosseguir camí, són interceptats per un cavaller que també vol endur-se amb ell l’Arta/Festa. Curial està a punt de derrotar-lo, quan les monges, alertades per un herald d’aquell, corren a posar-hi pau. Sor Yoland Le Mengre³² intercedeix pel malferit cavaller, Bertran del Chastell, i li salva la vida.³³

enemics del Magnànim, contra el rei de França.

30 El senyor de Salanova era un veterà mercenari savoia, servidor del duc de Milà i companyó d’armes d’Enyego d’Àvalos en la campanya antiveneciana dels anys 1438-1440, més amunt esmentada. La conversa enigmàtica, doncs, té ressonància autobiogràfica i va adreçada a uns lectors confidents.

31 Per exemple, la priora, «Yoland», recorda la carismàtica duquesa Violant d’Aragó, mare de Renat d’Anjou i poderosa matriarca del clan angeví. «Gileta» havia sigut protagonista d’un vell escàndol sexual que afectà la casa de Berry. I, així, la resta.

32 Jean Le Meingre «Boucicaut», col·laborador de Violant d’Aragó, havia sigut antany el braç executor de la política expansiva de França sobre el nord d’Itàlia, contra la qual pugnava D’Àvalos des de Milà.

33 «Yoland» i els seus, els Anjou, havien protegit l’assassí del duc de Borgonya Joan Sense Por, Tanneguy du Chastel. Aquest governava la Provença de Renat d’Anjou i havia operat en benefici seu a Nàpols durant la guerra contra el

A continuació, demana auxili a Curial la donzella del senyor de Monlesú, que ha sigut raptada pel pèrfid senyor de Monbrú. Quan Curial s'assabenta que el de Monbrú ha maltractat i ferit el de Monlesú, «tota la sanch li fugí, per ço com lo dit senyor de Monlesú era gran amich seu».³⁴ La fúria puja de grau quan, a mitjan disputa entre Curial i el de Monbrú, aquest mata a traïció un dels escuders de Curial i la donzella de Monlesú. El llombard ataca amb ira l'assassí, l'executa i, en acabant, acudeix en socors del seu amic Monlesú, al qual troba amb una cama trencada. Llavors, un germà i un oncle de l'abatut Monbrú, Carles i Jaques,³⁵ cerquen venjança. Curial es defén de llur atac. Mata primerament d'una llançada Carles i derroca Jaques, a qui deixa anar-se'n.

Fet això, Festa i Curial es troben amb quatre cavallers «aragoneses», Johan Martines de Luna, Pero Maça-Cornell, Blasco d'Alagó i Johan Ximenes d'Urrea,³⁶ que van cap a Melú. Curial confraternitza amb ells, perquè és un «enamorat de tota vostra nació» –la d'Aragó, en sentit extens– i arriben junts a Melú, on Làquesis espera l'arribada de Curial. Allí es prepara un gran torneig amb quatre «banderes» o equips a cavall, que finalment esdevindran dos: el del «duc d'Orleans» i amics, contra el del «rei d'Aragó» i Curial.³⁷

rei d'Aragó (amic de Borgonya). Pel 1446 recolzava una coalició fracoangevina dispostada a ocupar la Llobardia, on D'Àvalos era ambaixador del rei Alfons.

34 El gran amic de D'Àvalos és, en aquest cas, Antoni [Martines] de Luna i Peralta, capità i cortesà de Nàpols que, ajudat pel seu germanastre i tutor, Pere de Cardona i Villena (més amunt esmentat), reivindicava la senyoria occitana de Monlezun (Pardiac), arravatada amb violència i crueltat criminal als Luna-Peralta pels Armagnac, comtes d'Armanyac i senyors del castell de Montbrun.

35 Una clara al·lusió a Charles I i Jacques I d'Armanyac, personatges de caràcter conflictiu i conspirador.

36 Homenatge a nobles valencians d'ascendència aragonesa amb altes responsabilitats a Nàpols, i amb amistat o parentiu amb D'Àvalos: els Cardona-Villena i els seus parents Martines de Luna, emparentats també amb els Maça; Guillem-Ramon V de Montcada-Alagó, descendent de Blasco; Llop Ximenes d'Urrea, i Lluís Cornell àlies Maça, cunyat del mateix Enyego, i fill del cèlebre Pero Maça. Cfr. Abel Soler, «L'entorn valencià d'Enyego d'Àvalos i l'autoria de *Curial e Güelfa*», *eHumanista/IVITRA*, 11, 2017, pp. 401-430.

37 Per als oients coetanis, el torneig de *Melú* (un joc paronomàstic amb *Milà*?) escenificava, en una divertida ficció, dues coses: el panorama geopolític i diplomàtic